

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕДАКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЗМІСТОВНО-ТЕМАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІВ ЧАСІВ ПЕРЕБУДОВИ

У запропонованій статті проаналізовано етапи трансформації редакційної політики українських часописів: 1985–1986 рр. (зародження демократичних засад); 1987 р. (перелом і незворотність державотворчих процесів); 1988–1991 рр. (демонтаж командно-адміністративної системи та проголошення державної незалежності). Розкрито особливості українських часописів часів перебудови. Також здійснено характеристику змістовно-тематичного спрямування українських журналів цього періоду.

Ключові слова: історіографія; українська публіцистика; перебудова; літературно-художні та громадсько-політичні часописи.

Перебудова в Україні відбувалась у складних суспільно-політичних умовах, коли змінювалася економічна ситуація, характер соціально-культурного середовища та духовно-психологічна атмосфера суспільства. Мала місце тенденція до ослаблення цензурного тиску, а згодом і втрати ідеологічної монополії комуністичної партії. Стала можливою реалізація громадянських прав і свобод. За такої ситуації журнали здійснювали вагомий внесок в осмислення населенням суспільних процесів. Розвивалося й утверджувалося різноманіття думок. Актуальні та співзвучні часові публіцистичні матеріали видань зумовили зростання їхніх тиражів і популярності. У публікаціях журналів дедалі менше місця відводилося партійним агітаційно-пропагандистським темам. Натомість на перший план виходять матеріали, присвячені оновленню суспільної ідеології та системи цінностей тодішнього радянського суспільства. На завершальному етапі перебудови гострій критиці піддається існуючий лад і подвійні стандарти панівної ідеології, набувають актуальності публікації, у яких автори виступають за відокремлення та суверенітет України, підтримуються національно-патріотичні вимоги й програми, схвалюються дії політичних сил, які виступають виразниками національної ідеї. Як важливі чинники формування суспільної ідеології журнальна публіцистика розглядає релігію, національну символіку, історико-культурну спадщину українського народу.

Проблема журналістики та публіцистики в суспільно-політичних умовах часів перебудови, зокрема їхньої ролі в процесі національного відродження, донедавна залишалась поза увагою дослідників. Найчастіше ця проблематика мала епізодичне відображення у вітчизняній історіографії.

Слід відмітити, що проблему вивчення журналістики відображено в наукових дослідженнях таких науковців, як Д. М. Прилюк [1], В. Й. Здоровега [2], М. І. Скулєнко [3]. Значну увагу привертають публі-

кації головного редактора журналу «Жовтень» («Дзвін») Р. М. Федоріва, у яких він аналізує трансформацію журнальної публіцистики в часи перебудови [4, с. 67–70; 5, с. 107–113].

У контексті досліджень журнальної публіцистики значний науковий інтерес становлять проблемно-тематичні праці сучасного історика преси М. Ф. Нечиталюка [6, с. 17–22; 7, с. 363–370]. Його праці охоплюють широкий спектр проблем української журнальної публіцистики, зокрема аналізуються здобутки та прорахунки дослідників української преси, осмислюються методологічні засади історико-журналістських досліджень.

Мета статті полягає в розкритті особливостей основних етапів трансформації редакційної політики та змістовно-тематичного спрямування українських журналів часів перебудови. Окреслена тема є актуальною в контексті розвитку проблеми національного відродження та ідеї утворення незалежної Української держави.

Зміни періоду перебудови, що відбувалися в суспільній свідомості, спричинили якісні перетворення в царині публіцистики й супроводжувались формуванням нових стандартів мислення та сприйняття соціальної дійсності. На сторінках журналів дедалі частіше почали з'являтися публікації, у яких розкривалися раніше замовчувані й заборонені теми.

Дійсно, аналіз публіцистичних творів, надрукованих в українських журналах досліджуваного періоду, свідчить, що в цей час відбувалася трансформація самої концепції української журнальної публіцистики. У ній утверджується плюралізм в оцінці подій і явищ минулого та сучасних процесів, стає різноплановою, нерідко протилежною ідейно-тематична спрямованість журнальних матеріалів, у яких дедалі помітніше місце посідають проблеми національного відродження та ідея утворення незалежної Української держави.

У динаміці трансформації української журнальної публіцистики сучасні дослідники, зокрема Н. Желіховська [8, с. 49–53], виділяють такі хронологічні періоди:

- перший: 1985–1986 рр.;
- другий: 1987 р.;
- 1988–1991 рр.

Характерною особливістю публіцистичних матеріалів українських журналів першого хронологічного періоду (1985–1986 рр.) є те, що вони мало чим відрізнялися від публіцистики застійних 1970-х рр. У них, як і раніше, переважали сповнені надмірного пафосу рубрики, присвячені прославленню партії та переваг соціалістичного способу життя, уславленню героїзму в роки Великої Вітчизняної війни та революції.

У цьому контексті в журналі «Вітчизна» такі матеріали друкувалися під рубриками «На барикадах ідей» [9, с. 119–136], «Шляхами Жовтневої ери», «З Леніном у серці», «Від з'їзду до з'їзду», «Фронт Продовольчої програми» [10], «Я – син Країни Рад» [11]. Зокрема, публіцистичні матеріали, опубліковані в журналі «Київ» упродовж 1985–1986 рр., мають багато спільного з матеріалами журналу «Вітчизна» аналогічного періоду щодо ідейно-тематичного наповнення. Переважають рубрики, присвячені піднесенню, прославленню партії та досягненням у галузі соціально-економічного розвитку – «XXVII з'їзду КПРС – гідну зустріч», «З вогненних літ», «Незабутні», «Революційні зорі» [12]. Практично такою ж була тоді й жанрово-тематична рубрикація журналів «Дніпро», «Прапор», «Жовтень».

У 1985 р. всі без винятку журнали опублікували інформаційне повідомлення про березневий (1985 р.) пленум ЦК КПРС. У журналах та газетах друкували промову новообраного Генерального секретаря М. Горбачова, яку він виніс на пленумі ЦК КПРС, інші партійні документи з цього пленуму, яким, по суті, завершувалася епоха застою і починався курс на перебудову.

На початку політики перебудови навіть радикально налаштовані автори у своїх оцінках суспільних явищ не виходили за межі марксистської теорії та поширеної на той час тези про необхідність удосконалення соціалізму, у тому числі шляхом повернення до його «чистого», ленінського трактування. Передбачалось, що розширення інформаційної свободи, у тому числі поява незалежних від КПРС та Рад засобів масової інформації, буде сприяти саме такому вдосконаленню. Публіцисти вбачали корінні протиріччя тодішнього соціалізму та причину зниження господарського потенціалу в тому, що економічні інтереси бюрократії як окремого класу розходяться з інтересами держави та суспільства в цілому.

Особливе місце в журнальній публіцистиці початкового етапу перебудови посідали матеріали ідеологічного спрямування. У них упродовж 1985–1986 рр. викривалися вади капіталістичного способу життя: «бідність мільйонів на тлі розкішного життя кількох мільйонерів», безробіття, наркоманія, мілітаризм та расизм. Більшість із них написано в дусі тодішньої компартійної пропаганди й побудовано на перекручуванні та підтасовці фактів, маскуванні національного питання, замовчуванні проблеми розвитку української нації.

Треба, однак, зазначити, що на початку перебування зберігалось колишнє трактування подій. На сторінках журналів ще публікувалися матеріали, у яких обстоювалася думка про те, що більшість українців, які проживають за кордоном, – «недрузи», які настирливо й послідовно шукають шпарини, через які можна пролізти, щоб нашкодити, заподіяти зло. Про «українських буржуазних націоналістів» пишеться як про «бандерівців», «кривавих фашистських холуїв», «політичних терористів», які чинили проти нашого народу жахливі звірства.

Водночас на сторінках художньо-літературних і громадсько-політичних журналів упродовж 1985–1986 рр. практично були відсутні публіцистичні матеріали, які б порушували питання національного відродження України, а тим паче про можливість виходу із Союзу РСР. Поза увагою публіцистів залишалися проблеми голодомору 1932–1933 рр., політичних репресій, функціонування української мови, пам'яткоохоронної роботи, «білих плям» в історії. Цей факт підтверджує, зокрема, Н. Желіховська, яка зазначає, що в 1985–1986 рр. у журналах «Вітчизна» та «Київ» не було опубліковано жодного публіцистичного матеріалу з проблем історичного розвитку українського народу [13, с. 6].

Визначений 1987 р. другий період трансформації української журнальної публіцистики, по суті, став переломним і знаменував початок незворотного характеру на шляху демократизації всієї української періодики та зростання її ролі в процесах національного відродження й розгортання боротьби за незалежність України. Збудником таких змін стало поглиблення кризових явищ в економічній, політичній і духовній сферах життя радянського суспільства, які в Україні ще більше посилювалися після аварії на Чорнобильській АЕС.

Політика дозування інформації та приховування справжніх масштабів чорнобильської катастрофи від населення призвели до загострення суспільно-політичної ситуації. Поодинокий і раніше несміливий протест проти відсутності свободи слова в СРСР, порушення права людини на об'єктивну інформацію тепер ставав більш дієвим і масовим. У такій ситуації не стояли осторонь і редакційні колеги та журналісти провідних українських періодичних часописів. Вони почали дедалі активніше порушувати на шпальтах своїх журналів назрілі проблеми життя українського суспільства, які знаходили підтримку громадськості.

Порівняльний аналіз динаміки висвітлення актуальних проблем суспільного життя свідчить про наявність спільних тенденцій розвитку. На сторінках журналів друкуються матеріали, які умовно можна згрупувати в тематичні блоки, присвячені економіці, ідеології та суспільству, культурі й моралі. Як і в попередні роки, значне місце відводиться темі війни й революції, але вже проявляються елементи відходження від установлених трактувань цих подій радянською владою.

З 1987 р. починає змінюватися тематично-змістове наповнення журналів, поступово розширюється авторський корпус їхніх публікацій. Започатковуються співзвучні часові нові рубрики, хоча ще певний час зберігалися й старі з чітко вираженим ідеологічним забарвленням. Показовим у цьому плані є журнал

«Вітчизна», де 1987 р. з'явилися рубрики «Полеміка», «Резонанс», «З непам'яті десятиліть», «З літературної спадщини», «Актуальне інтерв'ю», у яких уміщувалися матеріали, що викликали інтерес широкої читацької аудиторії. Так, під рубрикою «З непам'яті десятиліть» журнал уперше опублікував листи репресованого художника-бойчукіста Василя Седяра до Оксани Павленко [14, с. 206]. Під рубрикою «З літературної спадщини» журнал представив читачам уривок з автобіографії та окремі твори Миколи Хвильового [15, с. 106–143]. Того ж року на сторінках журналу актуальні матеріали публікували І. Дзюба, Д. Павличко, М. Жулинський, І. Заєць, Л. Новиченко та інші відомі письменники, науковці, політики, громадські діячі.

Важливо відзначити, що новим у публіцистичних матеріалах журналів було те, що з'являються теми української діаспори, у якій уперше українці, котрі проживають за кордоном, подаються в позитивному плані. Цю тему, зокрема, порушує С. Лазебник на сторінках журналу «Золоті ворота» в статті «Зарубіжні українці: скільки їх, де вони?», у якій аналізує склад української діаспори, яка проживає за межами української етнічної території, духовний зв'язок українців зі своєю батьківщиною [16, с. 90–92].

На сторінках журналу «Жовтень» («Дзвін») Я. Ісаєвич інформує читачів про утворення Міжнародної асоціації українців – організації, яка об'єднала науковців з багатьох країн світу – дослідників історії та культури України й українського народу [17, с. 110–113]. У цьому ж журналі, розвиваючи тему зв'язків з українцями за кордоном, у рубриці «Антологія української літератури за рубежем» у 1990 р. опубліковано понад 10 підбірок прозових та поетичних творів літераторів зарубіжжя [18, с. 157–158].

Необхідно підкреслити, що оприлюднені публіцистичні матеріали змушують замислитися над долею українців, розпорошених по всьому світу, але таких, які зберегли свою любов до батьківщини та продовжують сподіватися на її національне й культурне відродження. Усе це мало вплив на свідомість населення, яке починає дедалі більше усвідомлювати отриману інформацію.

Наступний, третій період, хронологічно окреслений останніми роками перебудови (1988–1991 рр.), трансформаційних процесів журнальної публіцистики, характеризувався тим, що в цей час відбуваються суттєві зміни в усій редакційній політиці журналів.

Вище партійне керівництво змушене було змінювати своє ставлення до засобів масової інформації і, зокрема, до журнальної періодики. Одним зі свідчень цього стало скасування 20 жовтня 1988 р. ЦК КПРС через понад 40 років одіозної партійної постанови «Про журнали «Звезда» і «Ленинград», прийнятої в 1946 р. [19, с. 45].

Маємо додати, що на сторінках українських художньо-літературних та громадсько-політичних часописів значно збільшується кількість гострих публіцистичних матеріалів, розширюється спектр нових тем, категоричнішими стають висновки публікацій. Зокрема, зростає кількість матеріалів із проблем суспільної моралі та ідеології, історичних розвідок. Особливо значною є кількість публікацій, у яких досліджуються проблеми розвитку української мови й культури.

Водночас, віддаляючись від канонів радянської журналістики, українські часописи починають активно залучатися в процес становлення нового медіасередовища і його подальшої модернізації, переходу від закритості до відкритості суспільства. Як і на початку перебудови, своєю активною позицією відзначається журнал «Вітчизна», редколегія якого намагається формувати творче обличчя часопису співзвучно з вимогами часу.

Новим змістом наповнюється рубрика «Публіцистика», яка стає ключовою в журналі. У ній під новим кутом зору порушуються найбільш гострі проблеми, що турбують читацьку аудиторію

Отже, трансформація журнальної публіцистики періоду перебудови відбувалася в складних умовах не тільки утвердження демократизації та гласності, а й зламують всього комплексу світоглядних уявлень про стан і перспективи розвитку суспільства. Необхідність оновлення всіх сфер суспільного життя пробивала собі шлях на журнальних шпальтах поступово, позбавляючись компартійного диктату та ідеології.

Підсумовуючи, маємо підкреслити, що в перебудові редакційної політики журналів щодо висвітлення суспільно значущих проблем умовно виділилися три періоди: 1985–1986 рр. (зародження демократичних засад); 1987 р. (перелом і незворотність державотворчих процесів); 1988–1991 рр. (демонтаж командно-адміністративної системи та проголошення державної незалежності). Відповідно до цих періодів формувалося змістовно-тематичне наповнення часописів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: Проблеми майстерності / Дмитро Михайлович Прилюк – К. : Вища школа, 1983. – 280 с.
2. Здоровега В. Й. Мистецтво публіциста : літературно-критичний нарис / Володимир Йосипович Здоровега. – К. : Радянський письменник, 1966. – 174 с.
3. Скаленко М. И. Журналистика и пропаганда / Михаил Ивнович Скаленко. – К. : Вища школа, 1987. – 159 с.
4. Федорів Р. Смутне сонце на Україні, або ж на милицях до суверенітету. Невиголошена промова на II з'їзді народних депутатів СРСР / Роман Миколайович Федорів // Дзвін. – 1990. – № 4. – С. 67–70.
5. Федорів Р. На варті червоної калини / Роман Миколайович Федорів // Дзвін. – 1990. – № 5. – С. 107.
6. Нечиталюк М. Ф. Методологічні проблеми історико-журналістських досліджень / М. Ф. Нечиталюк // Українська періодика: Історія і сучасність : тези доповідей і повідомлень Всеукраїнської науково-теоретичної конференції 9–10 грудня 1993 р. – Л., 1993. – С. 17–22.
7. Нечиталюк М. Ф. Проблеми вивчення історії української журналістики (деякі підсумки на перспективу) / М. Ф. Нечиталюк // Вісник Львівського університету. Серія «Журналистика». – 2001. – Вип. 21. – С. 363–370.

8. Желіховська Н. Трансформація концепції української публіцистики перехідного періоду (1985–1990 рр.) / Наталія Степанівна Желіховська // Творчі та організаційні особливості функціонування сучасного медійного простору : збірник наукових праць / Національний університет «Києво-Могилянська академія», Галицький інститут ім. В. Чорновола. – Тернопіль ; Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – Т. 1. – С. 49–53.
9. На барикадах ідей. Зубанич Ф. Легенди про Край Світу / Ф. Зубанич // Вітчизна. – 1985. – № 10. – С. 119–136.
10. Шляхами Жовтневої ери // Вітчизна. – 1986. – № 6.
11. Я – син Країни Рад. Білогуб І. Святопомазана облуда на службі політики / І. Білогуб // Вітчизна. – 1986. – № 1. – С. 184–188.
12. XXVII з'їзду КПРС – гідну зустріч // Київ. – 1985. – № 8.
13. Желіховська Н. С. Концептуально-тематичні особливості української публіцистики другої половини 80-х років ХХ століття (на матеріалах журналів «Київ» і «Вітчизна») : автореф. дис. ... канд. наук із соціальних комунікацій : 27.00.04 / Наталія Степанівна Желіховська / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 14 с.
14. З непам'яті десятиліть: Листи Василя Седляра до Оксани Павленко // Вітчизна. – № 10. – 1987. – С. 206–212.
15. Хвильовий М. Уривок з автобіографії / Микола Хвильовий // Вітчизна. – № 12. – 1987. – С. 106–143.
16. Лазебник С. Зарубіжні українці: скільки їх, де вони? / С. Лазебник // Золоті ворота. – 1991. – № 1. – С. 90–92.
17. Ісаєвич Я. Заснована міжнародна асоціація українства / Ярослав Дмитрович Ісаєвич // Жовтень. – 1989. – № 12. – С. 110–113.
18. Антологія української літератури за рубежом // Дзвін. – 1990. – № 12. – С. 157–159.
19. Постановление ЦК КПСС «О постановлении ЦК ВКП(б) от 14 августа 1946 года «О журналах «Звезда» и «Ленинград» 20 октября 1988 г. // Известия ЦК КПСС. – 1989. – № 1. – С. 45.

И. А. Храмова, Кременчугский национальный университет имени М. Остроградского, г. Кременчуг, Украина

ТРАНСФОРМАЦИЯ РЕДАКЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ И СОДЕРЖАТЕЛЬНО-ТЕМАТИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ УКРАИНСКИХ ЖУРНАЛОВ ВРЕМЕН ПЕРЕСТРОЙКИ

В предложенной статье проанализированы этапы редакционной политики украинских журналов: 1985–1986 гг. (зарождение демократических основ); 1987 г. (перелом и необратимость государственно-созидательных процессов); 1988–1991 гг. (демонтаж командно-административной системы и провозглашение государственной независимости). Раскрыты особенности украинских журналов времен перестройки. Также составлена характеристика содержательно-тематической направленности украинских журналов этого периода.

Ключевые слова: историография; украинская публицистика; перестройка; литературно-художественные и общественно-политические журналы.

I. A. Khrantsova, Kremenchug National University M. Ostrogradskiy, Kremenchug, Ukraine

THE TRANSFORMATION OF THE EDITORIAL POLICY AND CONTENT-THEMATIC FOCUS UKRAINIAN MAGAZINES SINCE PERESTROIKA

The problem of the editorial policy and subject-matter trend transformation of the Ukrainian magazines of the perestroika period is considered. The analysis of the transformation of the Ukrainian magazines editorial policy has been made: 1985–1986 – arise of democratic tendencies; 1987 – turning-point and irreversibility of state creating processes; 1988–1991 – dismantling of the totalitarian system and state independence declaration. The peculiarities of the Ukrainian magazines of the perestroika period are considered in the article. The subject-matter trend of the Ukrainian magazines is characterized on the base of archives. The necessity of renovation of all spheres of social life is lighted up in detail in the article. It is shown how Ukrainian magazines made their way step by step through the Communist totalitarianism and ideology. The content of the magazines is considered. It is shown that the magazine publicism transformation has taken place not only in difficult condition of democracy and glasnost strengthening but also breaking of all complex of world outlook about the state and perspectives of the society.

Keywords: historiography; Ukrainian journalism; alteration; literary and socio-political magazines.

Рецензенти: *Тригуб О. П.*, д-р іст. наук, проф.
(Чорноморський державний університет імені Петра Могили);
Капустян Г. Т., д-р іст. наук, проф.
(Кременчуцький національний університет імені М. Остроградського).

© Храмова І. А., 2015

Дата надходження статті до редколегії 06.11.2015